

Культурологічна думка : Щорічник наукових праць. – К. : Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2011. – № 3. – 192с. (С. 185-190)

УДК 130.2

Культурні цінності і їх місце в міжкультурній комунікації

У статті досліджуються культурні цінності без яких неможливе існування жодного суспільства, до яких схиляється більшість людей і, до яких необхідно прямувати. В процесі міжкультурних контактів з'ясовується велика різниця між тим, як сприймаються одні і ті ж цінності людьми різних культур.

Ключові слова: культура, цінності, ціннісні орієнтації, норми, суспільство, між культурна взаємодія.

Постановка проблеми. Ще з раннього дитинства кожна дитина в процесі спілкування з рідними і незнайомими людьми оволодіває рідною мовою і засвоює культуру. В буденному житті людина сама визначає для себе корисність чи шкідливість предметів, явищ навколишнього середовища, з точки зору добра і зла, істини чи помилки, справедливого і несправедливого. Культура, як і суспільство, базується на системі цінностей. Філософське обґрунтування теорії цінностей дали представники неокантіанства В. Віндельбанд та Г. Ріккерт, в роботах яких, цінності носять надісторичний характер, утворюючи в сукупності, своєрідний, вічний в своїй трансцендентності світ, незалежний від свідомості людей. Це такі цінності як "істина", "добро", "краса", які є цілями самі по собі і не можуть слугувати засобом для якихось інших цілей. М. Вебер, розглядаючи "ціннісно-раціональну орієнтацію" як один із видів соціальної дії, підкреслював соціально-історичну природу цінностей. Для М. Шелера цінності виступають у якості джерела розвитку людського розуму.

Мета статті – розглянути культурні цінності, як необхідність в житті кожної людини, та те значення, яке вони відіграють при контактах з іншими культурами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у розробку проблеми цінностей та ціннісної свідомості зробили Ф. Brentano, М. Вебер, Л. Вітгенштейн, Н. Гартман, Е. Гуссерль, Дж. Дьюї, Е. Дюркгейм, Ф. Енгельс, А. Камю, К. Льюїс, К. Маркс, Г. Марсель, Ж. Мартен, Т. Парсонс, Б. Рассел, Ж.-П. Сартр, М. Шелер та інші. Дискусії з приводу сутності цінностей, які точилися протягом 60-70-х років вказували на зміни, які намітились в розумінні значення проблеми цінностей. Під цінностями розумілися не лише усталені норми, моральні та естетичні ідеали, а будь-які феномени свідомості, що мають для суб'єкта або суспільства певну значимість. Це свідчило про багатозначність визначення терміну "цінність", який став вживатися в різних галузях наукового пізнання. Різними аспектами проблеми цінності займалися: В.П. Андрущенко, І.В. Бойченко, Г.І. Волинка, Л.В. Губерський, М.С. Каган, С.Б. Кримський, В.І. Касьян, А.І. Жукова, І.Ф. Надольний, К.Ю. Соловійов, В.П. Тугарінов, Т.І. Ящук, В.І. Шинкарук, В.І. Ярошевець. Протягом усієї історії становлення аксіологічної теорії проблема загальнолюдських цінностей розглядалась у взаємозв'язку з проблемами буття людини, сферами її життєдіяльності, матеріальною та духовною культурою. Цим пояснюється зацікавленість різних галузей наукового пізнання даною проблемою. Хоча це і є суто філософська проблема, але в самій філософії поки що відсутнє єдине бачення того, що є загальнолюдськими цінностями. Освоєння цінностей культури (наших предків) людьми різних рівнів культури – це окрема і досить складна проблема. Немає визначення що таке цінність взагалі і окремо цінність культури. У той же час не дарма стверджують, що: "Именно ценность служит основой и фундаментом всякой культуры" [2,432]. У сучасній науці наведено такі найбільш узагальнені характеристики культури:

- це продукт спільної діяльності людей;
- знаходить своє відбиття в цінностях, правилах, традиціях, звичаях;
- не успадковується генетично, а засвоюється завдяки навчанню;
- не є спільним соціальним колективом;
- вона динамічна, здатна до саморозвитку і до самооновлення, постійного

породження нових форм і засобів задоволення інтересів і потреб людини, які адаптують її до умов буття, що весь час змінюються;

- функціонує як основа для самоідентифікування суспільства і його членів, усвідомлення його носіями свого групового та індивідуального "Я", розрізнення "своїх" і "чужих" під час взаємовідносин з іншими культурами і народами [3, 23].

Якщо норми власної національної культури людина засвоює з раннього дитинства, то процес акультурації може відбуватись в будь-якому завгодно віці. Кілька років тому процес акультурації визначався як зміна ціннісних орієнтацій, ролі поведінки, соціальних настанов. Нині цей термін використовується для позначення процесу і результату взаємовпливу різних культур, при якому представники однієї культури (реципієнта) переймають норми, цінності, традиції іншої (донора). Метою акультурації є адаптація до життя в чужій культурі. Вона характеризується порівняно стабільними змінами в індивідуальній чи груповій свідомості, зумовленими вимогами оточення.

Адаптацію розглядають в двох аспектах – як психологічну і соціокультурну. [4, 119]. Психологічна адаптація – це досягнення психологічної задоволеності в межах нової культури, яка виявляється в доброму фізичному і психологічному самопочутті. Людина усвідомлює свою культурну ідентичність і завдяки чому почуває себе повноправною і успішною. Психологічна адаптація залежить від типу особистості, від життєвого досвіду і наявності дружньої підтримки.

Соціокультурна адаптація дає змогу вільно орієнтуватися в новій культурі і суспільстві, успішно вирішувати навчальні і побутові проблеми.

Щоб краще зрозуміти поняття культури необхідно мати уявлення про цінності.

Цінності – це соціально схвалені і підтримані більшістю людей уявлення про те, що таке добро, справедливість, романтизм, патріотизм, дружба і т.д. Цінності не підлягають сумніву, вони є еталоном і ідеалом для всіх людей.

Без цінностей неможливе існування жодного суспільства. Щодо індивідів,

то вони можуть обирати для себе ті чи інші цінності. Одні схиляються до цінностей колективізму, інші – до цінностей індивідуалізму, для наступних – найвищою цінністю виступають гроші, політична кар'єра і т.д. Щоб мати змогу описати, на які цінності орієнтуються люди, соціологи створили термін ціннісні орієнтації. Тобто, вони описують індивідуальне відношення або вибір конкретних цінностей в якості норми своєї поведінки.

Отже, якщо ми говоримо про групу або суспільство, то їм належать цінності, а індивіду – ціннісні орієнтації. Цінності являють собою ряд переконань, до яких схиляється більшість людей, і до яких необхідно прямувати. Звертаючи увагу на структуру цінностей, то тут слід виділити три елементи, які взаємопов'язані між собою: значимість, норма та ідеал. Вчинки, дії, вибір поведінки людини визначається тим, що є значимим, корисним, розумним для неї. Цінності належать групі або суспільству, а ціннісні орієнтації – індивіду.

Честь і гідність сім'ї, з давніх давен – одна із найважливіших цінностей людства. Коли чоловік, як голова сім'ї, проявляє піклування про свою родину, він тим самим демонструє оточуючим свою силу, хоробрість і все те, що високо цінується у суспільстві. Саме ці цінності стали для нього культурною нормою, а психологічне ставлення – це ціннісна орієнтація. Навіть найпростіші норми поведінки уособлюють собою те, що ціниться групою чи суспільством. Культурні норми і цінності тісно взаємопов'язані. Але ні в якому разі вони не тотожні. Різниця між ними все ж таки є і має такий вигляд:

- норми – правила поведінки;
- цінності – абстрактні поняття про те, що таке добро і зло, правильне і неправильне, обов'язкове і не обов'язкове.

І цінності і норми мають загальну основу. Самі найрозповсюджені: дотримуватись правил особистої гігієни (чистити зуби, мити руки) в широкому сенсі виступають цінностями і перекладаються суспільством на мову розпоряджень (наказів). Цінності – це те, що виправдовує і надає силу нормам. Все життя людини – цінність, а його охорона – норма. Дитина – соціальна

цінність, обов'язок батьків піклуватись про неї – норма. Одні норми (поступатись старшим місцем, вітатись при зустрічі) настільки прості і звичні, що ми виконуємо їх не замислюючись. Інші (залишатись з хворим родичем, йти воювати за батьківщину) вимагають від нас напруження, особливого морального вибору.

Без цінностей не може існувати жодне суспільство. Категорія цінності утворюється у людській свідомості внаслідок процесу порівнювання різних явищ. Кожна людина сама вирішує для себе, що для неї є важливішим, а що не настільки суттєвим, без чого вона може обійтись. Одні є прихильниками цінностей колективізму, а інші – індивідуалізму. Для певної кількості людей найвищою цінністю в житті можуть бути гроші, для наступних – політична кар'єра. Сама людина в результаті цього підбору цінностей, які на її думку є найважливішими в житті, формує загальне ціннісне відношення до світу, в якому ті чи інші явища життя людей мають для них певний сенс і значимість. Цінність виступає не річчю, а відношенням до речі, процесу, явища і т.д. Професор Г.П. Вижлецов розробив концепцію ціннісного розуміння культури, «цінності виражають певні типи відносин між людьми, які не відчужують одних людей від інших, не роз'єднують їх, а навпаки – об'єднують людей в спільноти, такі як сім'я, нація, суспільство в цілому» [1,74]. Але необхідно пам'ятати, що не слід зводити цінності до значимості. Добро, наприклад, - цінність не тому, що воно корисне, хоча воно і значиме в цьому плані. Але добрим необхідно бути не тому. Вимога проявляти добро (моральна норма), навіть якщо вона здійснена, не означає повної реалізації добра як цінності. В. Соловйов вважав, що добро є належне, але воно може бути добром і тому, що бажане нами, якщо є переживання добра як ідеалу, як власної цілі, власного прагнення до добра. В будь-якій культурі цінності відіграють велике значення, так як визначають відношення людини до природи, до соціуму, до самого себе. В людській свідомості одночасно можуть існувати безліч цінностей, тому логічно буде говорити про систему цінностей, так як вони існують не хаотично, а певним чином впорядковано по відношенню одна до іншої. Засвоюючи

цінності навколишнього світу, людина спирається на сталі в її культурі традиції, норми, звичаї і поступово формує систему головних і загальноприйнятих цінностей, які будуть їй як кермо в житті. Серед низки цінностей людського буття і культури можна спробувати виділити декілька центральних: Віра (Бог), Добро, Краса та Істина (а іноді Свобода) [1,32]. В окремі історичні періоди могло домінувати щось одне. Наприклад в Середньовічній Європі на вершині ієрархії цінностей був Бог, в якому поєднувались всі інші цінності: Добро, Краса та Істина. Саме на цій основі в кожній культурі створюється своя система цінностей, яка зазвичай являє собою ієрархію, де цінності розміщені за зростаючою значимістю. Завдяки цій системі забезпечується цілісність даної культури її неповторність.

Існують цінності особистого характеру, притаманні певному роду чи віку, цінності яких-небудь малих і великих груп людей, різних епох і держав і т.д. В науці прийнято всі культурні цінності систематизувати на дві основні групи. До однієї групи входять видатні архітектурні споруди, рідкісні витвори ремесла, археологічні та етнографічні відкриття. До іншої відносять: звичаї, стереотипи поведінки і свідомості, оцінки, думки і т.д., які ведуть до інтеграції суспільства, до зростання взаєморозуміння між людьми. Обидві групи культурних цінностей на практиці є "ядром" будь-якої культури і визначають її неповторний характер.

Важливу роль починають відігравати цінності в межах конкретної культури, адже одні і ті ж самі надбання неоднозначно сприймаються представниками різних культур. Таке співвідношення ціннісних значень для комуні кантів значно впливає на ефективність процесу комунікації та досягнення її мети. В процесі міжкультурних контактів з'ясовується велика різниця між тим, як сприймаються одні і ті ж цінності людьми різних культур. В суспільстві одні цінності можуть вступати в конфлікт з іншими, хоча і ті і інші прийняті в суспільстві як невіддільні форми поведінки. Різні культури можуть віддавати перевагу різним цінностям і на це мають вплив ряд факторів (героїзм на полі бою, матеріальні збагачення, аскетизм). Будь-яке суспільство має право встановлювати, що є цінністю, а що ні. Розглядаючи культуру як

систему цінностей виникає питання про їх форми та існування в сферах розповсюдження. В культурній антропології зазвичай виділяють чотири головні сфери культурних цінностей: побут, ідеологію, релігію та художню культуру. В контакті міжкультурної комунікації із цих сфер найважливішою є сфера побуту, яка є історично першою сферою виникнення і існування культурних цінностей.

Не дивлячись на наявність ідеології, релігії, мистецтва побутова культура і сьогодні залишається головною для формування особистості, так як формування відбувається ще в дитинстві, коли людина не здатна до засвоєння цінностей ідеології, релігії та мистецтва. Специфіка побутової культури полягає в тому, що вона створює ті цінності, які відіграють головну роль для міжкультурної комунікації. Саме побут є охоронцем історичної пам'яті культури, тому, що він набагато сталіший і стійкіший ідеології і релігії і, змінюється набагато повільніше, ніж вони. Тому, побутова культура в більшій мірі містить в собі цінності "вічні" загальнолюдські і етнічні. Крім того саме побутові цінності є ядром існування ідеології, релігії і мистецтва. Норми і цінності побутової культури є самодостатніми. А це означає, що користуючись лише цінностями побутової культури, людина може мати сталі орієнтири для життя в умовах відповідної культури. Додаткове значення побутової культури при міжкультурній комунікації надає їй стихійний характер. Цінності побутової культури народжуються в процесі життєвої практики і мають утилітарний напрямок. Тому вони не потребують обґрунтування і доказів, носії даної культури сприймають їх як натуральні. Як з'ясовується їх достатньо для залучення людини до культури.

Як уже згадувалось, в житті кожної людини культурні цінності відіграють різну роль. Так, людина в США в першу чергу вважає себе індивідом, а вже потім членом соціуму, в той час, як в інших країнах, таких, як Японія, люди в першу чергу вважають себе частиною соціуму і тільки потім індивідом. Коли люди з такими різними орієнтаціями вступають в спілкування, особливо ділове, завжди виникають ситуації непорозуміння. Які цінності відіграють важливішу роль і володіють більшим впливом, а які не приймаються до уваги – залежить

від культури. Їх структура і значимість визначають своєрідність і особливість культури.

Висновки. Система цінностей не тільки визначає розбіжності між культурами, але водночас є основою для діалогу, взаємодії між ними. В якості такого стрижня виступають загальнолюдські цінності, завдяки яким культура стає діалогічним феноменом. Саме система духовних, загальнолюдських цінностей визначає ту площину, в якій комунікація між культурами може бути найбільш ефективною та конструктивною. Усвідомлення ж індивідуальних цінностей відбувається лише у випадку непорозуміння, що може виникнути, насамперед, в межах комунікативної взаємодії з носієм іншої культури, коли відбувається безпосередній контакт різних культурних ціннісних орієнтацій та виявляються їх основні розбіжності. Досліджуючи процес міжкультурної комунікації, стає очевидним той факт, що дана комунікація виступає як засіб передачі інформації про системи цінностей, що може бути або прийнятий та актуалізувати перегляд власних систем, або ігноруватися і не впливати на ці системи. Слід зазначити, що цінності стоять на межі взаємодії суспільства і індивіда, і розглядаючи міжкультурні зв'язки через призму ціннісних орієнтацій можна пояснити особливості даної взаємодії. Міжкультурна комунікація діє як на рівні індивідуальних, так і на рівні соціальних цінностей. І в процесі міжкультурної взаємодії відбувається своєрідний процес обміну інформацією, яка, окрім самих даних про наявність цінностей, може містити ще й емоційний компонент.

Більша частина особливостей власної культури зазвичай, не усвідомлюється і сприймається як належне. Усвідомлення цінностей власної культури постає лише тоді, коли відбувається зустріч з представниками інших культур, коли відбувається взаємодія різних культур і виявляються відмінності в їх ціннісних орієнтаціях. Саме в цих випадках виникають ситуації непорозуміння, безсилля, розгубленості і роздратованості, що викликають почуття образи, злості, відчуження.

Щоб уникати таких ситуацій в міжкультурних контактах необхідно бути

ознайомленім з особливостями ціннісних орієнтирів партнера. Це знання допоможе передбачити його поведінку, мету, бажання, воно забезпечить успіх у спілкуванні навіть з незнайомими людьми.

Література

1. Большаков В.П. Культура как форма человечности. Учебное пособие. – Великий Новгород, 2000.
2. Выжлецов В.Г. Аксиология культуры. – СПб.: СПбГУ, 1996.
3. Павловская А.В. Национальный характер и условия глобализации: перспективы изучения. // Вестник МГУ. Сер. 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2004. - №1. – С. 108-118
4. Садохин А.П. Межкультурная коммуникация. – М. – 288с.

Сулятицкая Т.В. Культурные ценности и их роль в межкультурной коммуникации

В статье исследуются культурные ценности без которых невозможно существование какого-либо общества, к которым склоняется большинство людей и, которым необходимо следовать. В процессе межкультурных контактов выясняется большая разница между тем, как воспринимаются одни и те же ценности разными людьми.

Ключевые слова: культура, ценностные ориентации, нормы, общество.

Suljatycka T.W. Cultural values and their place within cultural interaction

The article gives some investigations of cultural values. The majority of people are inclined to, choose. These are the very values to be considered in their future. In process of the intercultural contacts the striking difference between understanding the same values among people of different cultures is observed.

Key words: culture, values, orientation, cultural interaction, society.

